

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

սրտնենել և տարածել նյութը ցանկացած մեդիայով կամ կրիչով
մեջբերել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1011

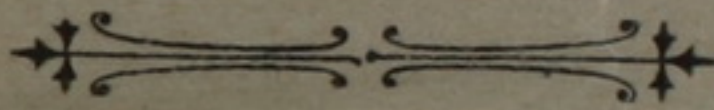
Վ Ա Ր Ք

413

ԵՐԵՒԵԼԻ ԱՐԱՆՑ

576.8 (0992 Պատկեր)

Բ Ա Ս Ք Ի Օ Ր

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Ց

Մ Ի Հ Ր Ա Ն Գ. Մ Օ Ջ Ե Ա Ն

Կ. ՊՈԼԻՍ

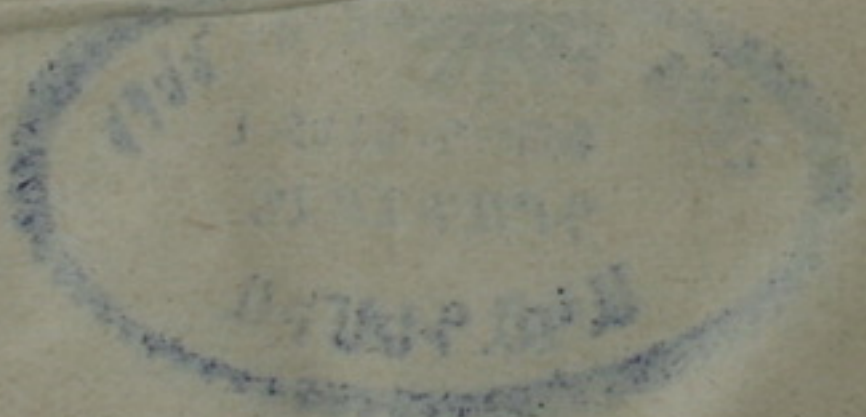
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՋՈՒՄԱՆ

1922

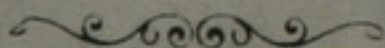
0. 490 410 1000

40-490000

221013

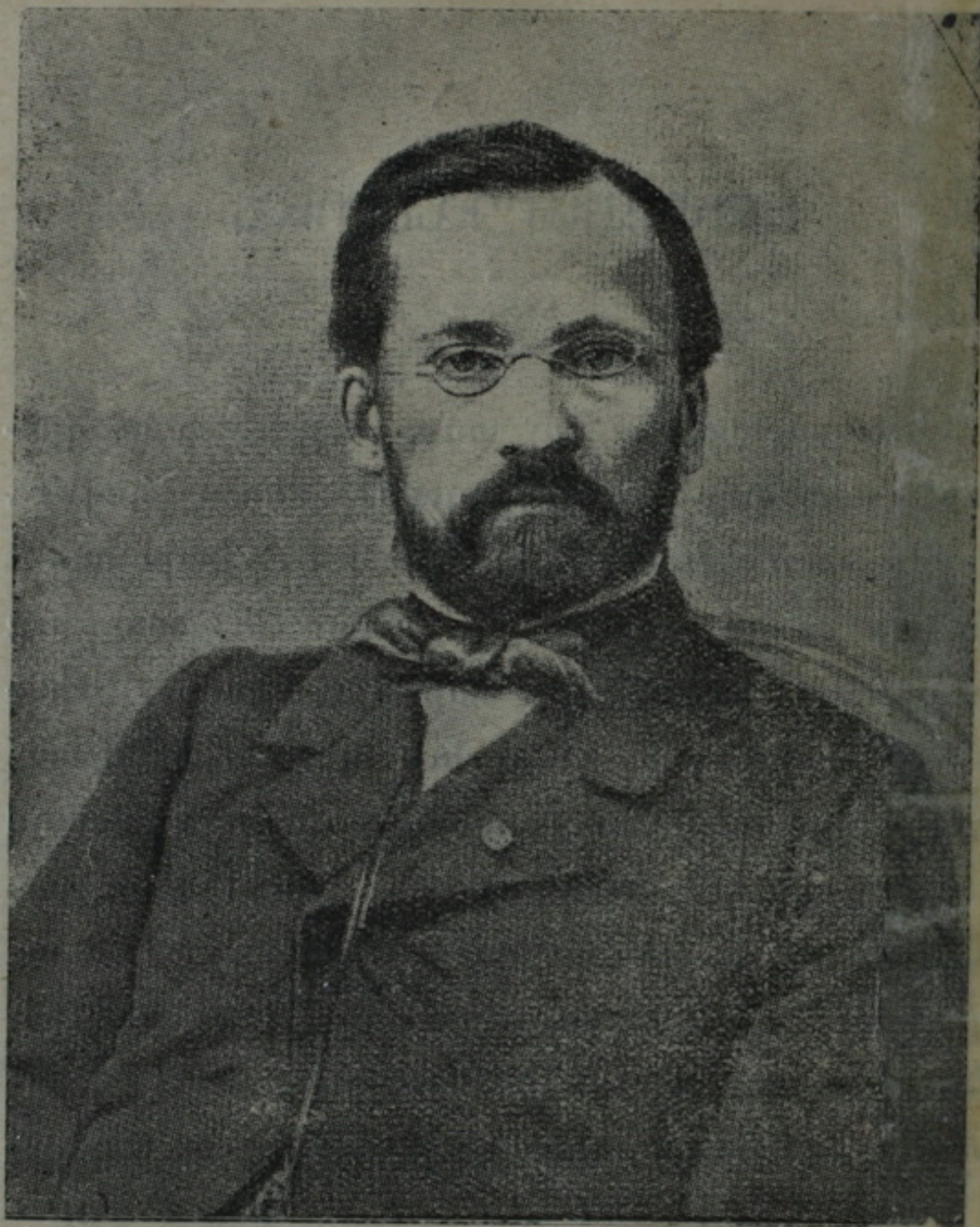

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒՆ

Երիտասարդներ, ինչ ասպարեզի մեջ որ գրե-
նուիք, սարակոյսե եւ երկբայանքե հեռու կեցե՛ք,
կեանքի շխուր ժամերէն մի վհատի՛ք: Նախ ըսե՛ք.
Ի՞նչ ըրի ես իմ կրթութեանս համար: Եւ յետոյ, երբ
յառաջանաք, ի՞նչ ըրի ես հայրենիքիս համար: Մին-
չեւ այն վայրկեանն ուր թերեւս պիտի ունենաք ան-
հուն . երջանկութիւնը մտածելու թե՛ ոեւեք բանով
մը նպաստած եք մարդկութեան բարիքին եւ յա-
ռաջդիմութեան: Չեր աշխատութիւնները ո՛րքան ա-
ւելի կամ նուազ նպաստաւորուած ըլլան կեանքէն,
պէտք է որ մեծ նպասակին մօտեցած ասեցնիդ ի-
րաւունք ունենաք ըսելու. «Ե՛ս ըրի ինչ որ կրցայ»:

ԲԱՍԹԷՕՐ

ԲԱՍԹԷՕՐ

(30 ՏԱՐԵԿԱՆԻՆ)

Բ Ա Ս Թ Է Օ Ր

ՈՒՇԻՄ ՏՂԱՅ ՄԸ

Լուի Բասթէօռ ծնաւ 1822, Դեկտեմբեր 27ին Տօլի մէջ: Իր հայրը, բարի մարդ մը, արուեստով խաղախորդ էր: Իր զաւակին ծընելէն վերջը, ընտանիքով բնակած քաղաքը Թողուց և Առպուա գաղթեց: Հոն գետակի մը մօտ հաստատեց իր աղաղարանը, պարտէզներով և այգիներով շրջապատուած: Այդպիսի ծիծաղուն և մելամաղձոտ միջավայրի մը մէջ Լուի Բասթէօռ անցուց իր մանկութեան առաջին տարիները:

Բասթէօռ իր նախնական ուսումը Առպուայի քօլէժին մէջ առաւ. ուսումնասէր և աշխատասէր ուսանող մըն էր: Արձակուրդի օրերը, դաշտերը շրջագայութեան կ'ելլէր, առանց դպչելու բոյներու և թռչուններու, փոքր հասակէն չէր ուզեր տեսնել մարդոց և անասուններու տառապանքը: Մինչև տասներեք տարեկան հասակը նկարչութեան համար մեծ հակում մը ցոյց տուաւ, և արդէն

ընտանիքին մէջ փոքր արուեստագէտի համ-
բաւը շահած էր, այնքան ճարտարօրէն կը
գծէր իր ծնողքին և բարեկամներուն կենդա-
նագիրները : Բայց հայրը ժողէֆ Բասթէօն
իւր տղուն համար երբեք չէր երազեր արուես-
տագէտի փառքը . իր կեանքի փորձառու-
թեանը մէջ, իր միակ փափաքն էր անոր հա-
մար բրոֆէսորի պաշտօն մը ապահովել, որով
հետև այդ պարզ և բարի մարդը՝ մեծագոյն
հաւատքն ունէր ուսուցման գործին վրայ, և
իրեն համար ո՛չ ոք վեր էր անոնցմէ որոնք
մատաղ միտքերը կը կրթեն և կը սնուցանեն :

Երբ Լուի Բասթէօն 16 տարեկան եղաւ,
Փարիզ դրկուեցաւ՝ էֆօլ Նօրմալի պատրաս-
տուելու համար : 1838, Հոկտեմբերի սկիզ-
բը, ուսումնասէր պատանին բաժնուեցաւ իր
սիրելի փոքրիկ Առպուա քաղաքէն : Փարիզի
աղմկալից կեանքը իրեն հաճելի չը թուեցաւ :
Չի կրցաւ մոռնալ իր հայրենի քաղցր տունը,
անոր յիշատակներովը վառ երկար գիշերներ
արթուն մնաց, և տեսակ մը մելամաղձու-
թեան տակ սկսաւ հիւժիլ : «Ահ, կը գրէր
իր ծնողքին, եթէ կարենալի միայն աղա-
ղասանիս հոսը շնչել, վստահ եմ թէ՛ պիտի
բուժուէի» :

Լուի Բասթէօն ընտանեկան ծոցին մէջ

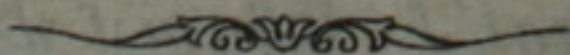
կազմուրուեցաւ աւելի ուրախ և աւելի աշխատասէր եղաւ : Վերսկսաւ իր աշխատութեանց առաջուրնէ աւելի ոգեւորութեամբ և Առպուայի քօլէժին ամէնէն յաջող ընթացաւարտն եղաւ : Պսակաւորի աստիճանին հասնելու համար աւելի բարձր ուսում մը պէտք էր իրեն : Հայրը այս անգամ իր որդին իրմէ շատ չի հեռացուց . Առպուայի ամէնէն մօտ քաղաքը , Պրզանսոն ղրկեց : Հո՛ն Լուի Բասթէօն աշխատութեան դիւցազուն մը եղաւ . իր աննկուն կամքովը ամէն դժուարութիւններու յաղթեց , և 1840 Օգոստոս 29ին յաջողութեամբ անցուց իր պսակաւորի քննութիւնները , լաւագոյն նիշերը ստանալով յունարէնի, լատիներէնի, Ֆրանսերէնի, փիլիսոփայութեան և մանաւանդ գիտութեանց համար : Այդ օրէն կը հրատարէր նրկարիչի տաղանդէն , և չէր ուզեր ունենալ արուեստագէտի համբաւը : Իր միակ փափաքն էր էֆօյ Նօրմալ մտնել : Այդ նպատակին հասնելու համար, ամէն բանէ վեր դասեց աշխատութիւնը : Պրզանսոնի համալսարանէն իր հօրը գրած նամակին մէջ յիշատակելի են այս տողերը .

« Եւ դո՛ւք , սիրելի ֆոյրերս , աշխատեցէ՛ք եւ գիրար սիրեցէ՛ք : Անգամ մը որ աշխա-

սուքիւնք սիրելի՛ք ա՛յ առաւել աւնոր յեւնի
կրնար ապրիլ: Այս աշխարհի մէջ ամէն
քան աշխատութեան կատարում ունի: Գիտու-
թեան շնորհիւ ամէն քանի վեր կը բարձ-
րանանք. . . Սիրեցե՛ք գիրար այնպէս, ինչ-
պէս եւ ձեզ կը սիրեմ: Սպասեցե՛ք այն
երջանիկ օրուան՝ ուր ե՛ս էֆօշ Նօրմալ պի-
տի մ՛տնեմ:

Շատ զգայուն և երազուն էր միանգա-
մայն: Գիտութեանց հետ մշակեց նաև գրա-
կանութիւնը և բանաստեղծութիւնը: Լուրջ
և ծանր աշխատութիւններէ վերջ, իր մեծա-
գոյն հաճոյքն էր գեղեցիկ վէպեր կարդալ.
Կը սիրէր Սիլվիօ Բէլիքոյի «Բանսֆ իմ»ը և
Լամարթինի քերթուածները: Երեւելի մար-
դոց կեանքին վերաբերեալ պատմութիւննե-
րը զինքը շատ կը հետաքրքրէին:

Յարատև աշխատութեան մը շնորհիւ գի-
տութեանց պսակաւորի արժանանալէն յետոյ,
1842ի արձակուրդը իր ընտանիքին քովը ան-
ցուց: Նոյն տարւոյն աշնան մէջ, տխրութեամբ
բաժնուեցաւ իրեններէն զոր այնքան կը սի-
րէր և Փարիզ գնաց, իր պարտականութիւ-
նը կատարելու հաստատ որոշումով՝ հանդէպ
իր անձին և հանդէպ գիտութեան:

25.

ՓԱՅԼՈՒՆ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Լուրջ և խոհուն դէմքով երիտասարդ մըն էր : Իր ծանր երեւոյթին տակ կը ծածկէր, զգայուն սիրտ մը և խանդավառ երեւակայութիւն մը : Լուի Բասթէօր այլեւս Փարիզի վտանգներէն չէր վախնար : Մեծ ոստայնին հաճոյքները չի պիտի կրնային զինքը շեղեցնել պարտականութեան և աշխատութեան ճամբէն որուն մէջ կը գտնուէր : Ամէն առաւօտ ժամը հինգուկէսին կ'ելնէր և ժամը մինչեւ եօթը կ'աշխատէր : Յետոյ Սէն Լուի Համալսարանին կը հետեւէր և Սօրպօն կ'երթար ներկայ ըլլալու նշանաւոր տարրագէտ Տիւմայի դասախօսութիւններուն : Մեծ վարպետին գեղեցիկ փորձերէն խանդավառուած, ինքն ալ կ'ուզէր մին ըլլալ անոնցմէ որոնք գիտութեան գաղտնիքները ծածկող քօղը մասամբ վեր հանած են : Այնքան փափաք ունէր աշխատելու և գործելու որ պարապոյ ժամերը մատենադարաններու մէջ կ'անցընէր իր ուսումնասիրութիւնները յառաջ տանելու համար :

1843ին յաջողեցաւ էֆօյ Նորմալ մըտնել : Իբրեւ փայլուն ճօրմաշիէն մը, իր աշխին դասախօսութիւնները նամակներու մի-

ջոցաւ իր ծնողքին և քոյրերուն կը հաջորդէր • անոնց կը ներկայացնէր խնդիրներ և կը պարզէր գիտական տեսութիւններ : Այսպէս հեռուէն կ'ուզէր կրթել իր ծերունի հայրը և մանկամարդ քոյրերը , կարծես երախտագիտական պարտք մըն էր զոր կը վճարէր իր ընտանիքին՝ որուն զոհողութեանց միջոցաւ կրցած էր բարձրանալ :

Երեք տարի էֆօյ Նօրմալի աշակերտելէն վերջ , Լուի Բասթէօր արժանացաւ 1846ին գիտութեանց դասախօսի աստիճանին : Իր ամէնէն սիրելի փափաքը իրականացած էր • Բրօֆէսէօր մըն էր • կրնար գիտութիւնները ուսուցանել , բայց իր վարպետներուն փառքին և գիւտերուն առջև , ինքն ալ կ'ուզէր իր անձնական աշխատութիւնները երեւան բերել : Տիւմայի , Տըլաֆօսի և Պալարի աշխատանոցներուն իբր քրէքսառաթէօն աշխատեցաւ և ցոյց տուաւ թէ՛ ինք իրապէս պարտականութեան մարդն էր : Իր տենդոտ աշխատութեանը մէջ երբեք կանգ չառաւ :

1848ին տխրութեամբ բաժնուեցաւ իր աշխատանոցէն , որովհետեւ Տիժօն քաղաքին համալսարանին բնագիտութեան ուսուցիչ կարգուած էր : Տիպար դասախօսի մը համբաւը շահեցաւ և իր մէթոտիկ դասերը այն-

քն լաւ աւանդուած՝ երեւան հանեցին իր
բարձր տաղանդը և զինքը սիրելի ըրին իր
բոլոր աշակերտներուն: Տարի մը վերջ, 1849ին
Սթրազպուրկ քաղաքը զինքը իբր տաքրագի-
տութեան ուսուցիչ կը հրաւիրէր իր համա-
լսարանին: Այդ գեղեցիկ կոչը Բասթէօրի
կեանքին մէջ կարեւոր փոփոխութիւն մը պի-
տի մտցնէր: Իր այդ նոր պաշտօնին մէջ եր-
ջանկութիւնը պիտի գտնէր:

Համալսարանի տնօրէնին Պ. Լօռանի ը-
րած առաջին այցելութեանը ատեն, հա-
մակրեցաւ անոր աղջիկներէն միոյն, Մառի
Լօռանի: Զգաց թէ՛ այդ մանկամարդ էակը
իրեն համար նախասահմանուած էր, և ա-
ռանց վարանելու զայն ամուսնութեան ու-
զեց, անկեղծօրէն հօրը ներկայացնելով իր
համեմատ վիճակը: Հայրը չի մերժեց Բաս-
թէօրի խնդիրը և իր աղջիկը կնութեան
տուաւ ապագայ մեծ գիտունին: Տիկին Բաս-
թէօր անձնուէր և հաւատարիմ ընկերուհի
մը եղաւ իր ամուսնոյն, զայն սիրոյ և եր-
ջանկութեան մթնոլորտի մը մէջ դրաւ, անոր
աշխատութեանց վրայ միշտ հսկելով:

Բասթէօր, մինչեւ 1854, Սթրազպուրկի
համալսարանը մնաց: Կը շարունակէր Գի-
տութեանց Ակադէմիային հաղորդել իր նո-

րանոր աշխատութիւնները և Տիւմա, Պիօ, Պալար և Ռէնեօ սկսած էին արդէն հիանալ անոր տաղանդին վրայ: Երբ 1852ին արձակուրդի առթիւ Փարիզ կը գտնուէր, ճանչցաւ գերման նշանաւոր գիտունը, Միչէրլիս: Այս վերջինը գնահատեց Ֆրանսացի գիտունին աշխատութիւնները և իրեն իմացուց թէ՛ սսիս ոսսեսմիֆը(*), որուն համար կ'աշխատէր, Գերմանիոյ մէջ գտնուած էր: Բասթօր հետամուտ եղաւ այդ հազուագիւտ նիւթը գտնելու: Խօլական արշաւանք մը սկսաւ ամբողջ Գերմանիոյ մէջ: Այցելեց Լայբցիկ, Տրէզտա, Ֆրայպէրկ, Վիէննա և Բրակա քաղաքները: Իր փորձերը և խուզարկութիւնները ապարդիւն եղան:

Իր երկար ճամբորդութենէն յոգնած՝ Սթրազպուրկի աշխատանոցը վերադարձաւ: Ասիս ոսսեսմիֆը զոր ո՛չ մէկ տարրագէտ յառաջ բերած էր, օր մը իր աշխատանոցէն ծնունդ պիտի առնէր: Անսովոր աշխատութեամբ մը սկսաւ իր փորձերը կատարել, 1853 Յունիսի մէջ Պիոյի և իր հօրը կը հաղորդէր թէ՛ ինք արուեստական կերպով յաջողած էր սսիս ոսսեսմիֆը գոյացնել: Այս

(*) Ասիտ թարթրիքին մէկ տեսակը:

փայլուն յաղթանակը ապշեցուց բոլոր գիտունները և ֆրանսական կառավարութիւնը զինքը վարձատրեց Պատուոյ Լէգէոնի Խաչով : Այն ատեն Բասթէօր հազիւ երեսուն տարեկան էր :

Դ Է Պ Ի Զ Ա Մ Բ Ա Ի

1854ին Բասթէօր Լիլ քաղաքին համալսարանին տարրագիտութեան ուսուցիչ կարգուեցաւ : Արդէն երկու հարիւր ունկընդիրներ ներկայ կը գտնուէին իր հրաշալի դասերուն , և քսանևմէկ աշակերտներ կ'աշխատէին Իւլմփ փողոցի իր փոքրիկ աշխատանոցին մէջ : Լուսոյ վառարան մըն էր ան՝ ուրկէ գիտութիւնը պիտի ճառագայթէր ամբողջ աշխարհի վրայ :

Բասթէօր նշանաւոր եղաւ խմորումներու վրայ ըրած իր գեղեցիկ աշխատութիւններովը : Ան ցոյց տուաւ թէ՛ կան մանրէներ որոնք կը շնչեն և թթուածին կազին պէտք ունին . շնչելով յառաջ կը բերեն խմորումը : Այսպէս այն մանրէն որ խաղողի հիւթը գինիի կը փոխէ, իր թթուածինը հիւթին մէջ

եղող շաքարէն կ'առնէ՝ և այն ատեն շաքարը ալքօօլ կ'ըլլայ: Ընդհակառակը այն մանրէն որ գինին քացախի կը փոխէ, օդին մէջէն թթուածինը կ'առնէ և զայն գինին ալքօօլին կուտայ որ քացախ կ'ըլլայ: Այդ անհունապէս փոքր մանրէները տարօրինակ արագութեամբ մը կը բազմանան: Քսան և չորս ժամուան մէջ մէկ քառակուսի մէթր հեղուկին վրայ 300 միլիառ մանրէ կը գոյանայ, մէկ կրամ ծանրութեամբ: Այդ մէկ կրամը կրնայ հինգ օրուան մէջ տասը քիլօկրամ ալքօօլը քացախի փոխել:

Բասթէօն հաստատեց թէ՛ գինիի այդ մանրէն (*micoderma aceti*) կրնայ հիւանդ ըլլալ և պարագային համեմատ լաւ կամ գէշ քացախ յառաջ բերել: Մասնաւոր մշակութիւններով կատարեալ մանրէներ գոյացուց սքանչելի տեսակ քացախի պատրաստութեան համար, և իր մէթոտներովը Օուլէանի քացախի գործարանատէրերուն միլիոններ շահեցուց: Իր այս բոլոր աշխատութեանց մէջ իր օգնականն էր էմիլ Տիւքլօ որ ապագային բասթէօնեան հաստատութեանը մէջ ամէնէն պատուաբեր գիտուններէն մին պիտի ըլլար:

Բասթէօր իր փորձերովը ցոյց տուաւ թէ՛ գինիի իւրաքանչիւր հիւանդութիւն իր մաս-

նաւոր մանրէն ունէր . այդ մանրէները ջնջելու համար գինինեւրը գոց ամաններու մէջ կը տաքցնէր 55 աստիճանի տակ : Այգեգործները այդ մէթոտէն կ'զգուշանային կարծելով թէ՛ գինին իր ազնիւ յատկութիւնները կը կորսնցնէ : Յանձնախումբ մը կազմուեցաւ Բասթէօռի մէթոտը ի գործ դնելու համար : Պրէսթ քաղաքէն ժաւն Պար նաւուն մէջ դրին տակառներով տաքցած և ո՛չ տաքցած գինի : Տասը ամսուան նաւարկութենէ մը վերջ, առաջին տեսակը իր լաւագոյն յատկութիւնները պահած էր, իսկ երկրորդը՝ թթուած : Նոյն մէթոտը կաթին և գարեջուրին համար ալ գործածուեցաւ (pasteurisation) :

Բասթէօր իր համբաւը շինած էր այս գիտական յայտնութիւններով : Նաբօլէօն Գ. կայսրը ուզեց մեծ գիտունը ճանչնալ . տարրագէտ Տիւմա իր առաջին վարպետը, որուն դասերէն այնքան խանդավառուած էր , գինքը կայսեր ներկայացուց 1863ին, Թիւլերրիի պալատին մէջ : Նաբօլէօն շատ սիրեց Բասթէօրը , և շատ անգամ գիտունը Բօմբիէնեիի պալատը կը հրաւիրուէր իր գեղեցիկ փորձերը կատարելու Էօթէնի կայսրուհւոյն և պալատական տիկիններուն ներկայութեանը :

Բասթէօրի աշխատութիւնները վերջացած

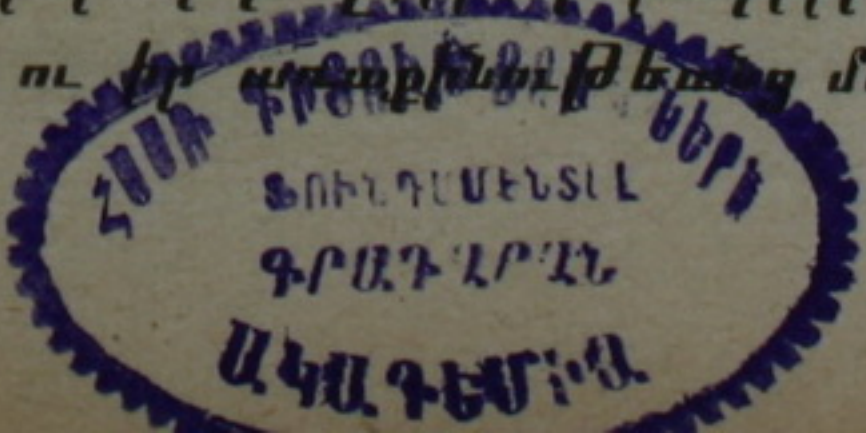
չէին: Տասնը հինգ տարիներէ ի վեր, ճշմարիտ աղէտ մը կ'աւերէր Հարաւային Պրասիայի գաւառները: Շերամներուն մէջ տարափոխիկ հիւանդութիւն մը ինկած էր: Միայն Ալէի գաւառին շերամաբոյծները 150 միլիոն ֆրանքի կորուստ մը ունէին: Բասթէօն երկրագործական նախարարութեան կողմէ պաշտօն ստացաւ իր աշխատանոցը թողուլ և աղէտեալ տեղւոյն վրայ երթալ ուսումնասիրութիւն մը ընել: Սուգի և տխրութեան մէջ ըրաւ այդ աշխատութիւնը: 1865 — 1870 թուականներուն կը կորսնցնէր իր հայրը և իր երկու աղջիկները: Ո՛րքան սաստիկ սէր մը ունէր իր հօրը հանդէպ, որ իրեն աշխատութեան ճաշակը տուած էր: Ո՛րքան կը սիրէր իր աղջիկները, իր ընտանեկան բոյնին յոյսը և երջանկութիւնը: Այս կորուստները իր դէմքին խորշոմները աւելցուցին, բայց ինք քորիացած սրտով մը, անյողդողդ կամքով մը կ'երթար իր նոր պարտականութիւնը կատարելու: Նշանաւոր գիտունը Բարիզէն մեկնեցաւ 1865 Յունիս ամսուն մէջ, և եկաւ հաստատուիլ փոքրիկ շերամոցի մը մէջ, Ալէի մօտերը:

Հիւանդ շերամներուն մարմինը պղպեղի փոշիի նման բիծերով ծածկուած գտաւ:

Հինդ տարի շարունակ այդ հիւանդ որդերը մանրագէտով քննեց, և հասկցաւ թէ՛ հիւանդութիւնը կը գոյանար փոքրիկ մանրէէ մը որ կը կրծէր որդերը: Գինիին և գարեջուրին պէս կարելի չէր տաքցնել որդերը: Բասթէօր բոլոր շերամաբոյծներուն յանձնարարեց մանրագէտով քննել թիթեռնիկներուն հաւկիթները, և մէկ կողմ նետել հիւանդները որոնք յառաջ պիտի բերէին հիւանդ որդեր: Այս կերպով համաճարակին առաջքը առաւ:

Իր այս գեղեցիկ աշխատութեանց մէջ Բասթէօն նոր պաշտօն մը կ'առնէր: Սօրպօնի մէջ տարրագիտութեան ուսուցիչ կը կարգուէր: Իր գիտական փորձերուն համար մեծ աշխատանոցի մը պէտքը զգալի եղած էր: Նաբօյէօն Գ. հրամայեց որ տէրութեան ծախքովը Էֆօյ Նօրմաշի պարտէզին մէջ աշխատանոց մը կառուցուի: Շէնքին յատակագիծը պատրաստուելու վրայ էր, երբ 1868 Նեյեմբեր 19ին Բասթէօն ձախ կողմէն կաթուածի հարուած մը ունեցաւ: Քսան և չորս ժամ գրեթէ անզգայ վիճակի մէջ մնաց. Բայց այդ տագնապին յաղթեց, և Ֆիզիքական ու բարոյական ուժովը՝ վիշտի օրերուն մէջ ցոյց տուաւ իր միտքին բարձրութիւնը, իր նկարագիրին գեղեցկութիւնն ու իր աշխատութեանց մեծ ու-

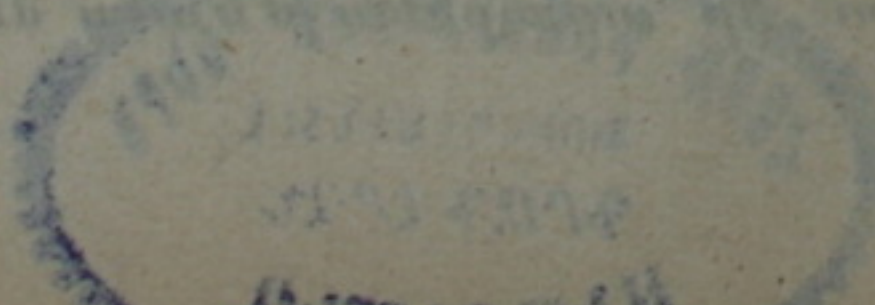
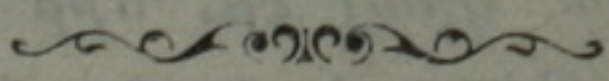
ԷՍԻՐ

Թիւնը : Իր ընտանիքին և զինքը սիրող բոլոր
աշակերտներուն անձնուէր խնամքներովը շրջա-
պատուած՝ վեց շաբաթէն ոտքի ելաւ, և ա-
պաքինումի օրերուն մէջ իր պատուհանէն ու-
րալ՝ ութեամբ կը դիտէր աշխատանոցին ա-
ռաջին հիմնաքարին հաստատուիլը :

Եւ երբ 1870ի Փրանքօ-Քերմանական պա-
ղերազմը ծագեցաւ, Բասթէօն որ շերմ հայ-
րենասէր մըն էր, չուզելով պատերազմին ար-
հաւիրքներէն զգացուիլ, Առպուա գնաց և իր
հայրենի տունը առանձնացաւ : Իր օգտակար
ծրագիրներէն, մարդկութեան բարիքին հա-
մար ըրած աշխատութիւններէն հեռացում
մըն էր աս : Խօսքը այլեւս գիտուններունը
չէր

10101

ՏԱՐԱՓՈՒԻԿ ՇԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1877—1882 թուականներուն Բասթէօրի կեանքը ամենէն բեղմնաւորն եղաւ : Անհունապէս փոքրերու աշխարհը մեզի ճանչցուց : Հաստատեց թէ՛ ամէն կողմ, մեր շուրջը, անթիւ անտեսանելի մանրէներ գոյութիւն ունին : Անոնք մեր մարմինին մէջ կը մտնեն մեր շնչած օդին հետ, կամ մեր ստամոքսին մէջ կը սպրդին մեր սնունդին հետ, հոն կ'աճին, կը բազմանան, գործարանային խանգարումներ յառաջ կը բերեն և մինչեւ իսկ մահ : Տարափոխիկ հիւանդութիւններէ վարակուելու վտանգէն մարդկութիւնը փրկեց իր պատուաստներովը և հականեխական միջոցներովը : Ածխախտի և կասաղորթեան դէմ ըրած պատուաստները զինքը անմահացուցին :

Տարափոխիկ հիւանդութեանց միջրոպները ուսումնասիրելու համար իր աշակերտներուն հետ հիւանդանոցները կը շրջէր հակառակ իր Ֆիզիքական տկարութեան : Դիակներուն տեսարանը զինքը կը յուզէր . շատ անգամներ դիազննութեան սրահներէն հիւանդացած դուրս կ'ելնէր, բայց գիտութեան սէրը իր մէջ աւելի զօրաւոր էր . յաջորդ օրը նորէն նոյն պժգալի սրահները կը մտնէր :

1865ի քօլերայի միջոցին երբ Փասթիզ օրական երկու հարիւր զոհ կուտար, Բասթէօր Քլօտ Պէռնարի հետ Լա Ռիպուազիէրի հիւանդանոցին մէջ վարակեալ հիւանդներուն շուրջը եղող փոշիները կը ժողուէր կամ մեռեալներուն արիւնը կ'առնէր իր միջրոպային փորձերուն համար : Այդ տեսակ ուսուցանաւորութեանց համար խաջոթիւն պէ՛տ է ըսին օր մը իրեն . — Եւ պարսակաւորութիւնը, պատասխանեց Բասթէօր :

Կատաղութեան պատուաստը Բասթէօրի անմահութիւնն եղած է : 1880ին, նշանաւոր գիտունը ներկայ եղաւ հինգ տարեկան տղու մը չարչարանքներուն որ Թրուսոյի հիւանդանոցը բերուած էր դարմանումի համար : Օրհասական տղուն պատկերը զինքը շատ յուզեց : Աշխատանոց վերադարձին այդ աշակերտը հիւանդութեան դարմանը գտնելու համար ամէն տեսակ փորձեր սկսաւ ընել :

Բասթէօր յաջողեցաւ :

Կատաղած շունի մը լորձուները առաւ և ճագարներուն ներարկեց : Ճագարները կատաղութենէ վարակուելով կը մեռնէին : Անոնց ողնածուծէն մաս մը առնելով տաք օդի մէջ չորցուց և տասներչորս օրէն վերջ թորեալ շուրի մէջ մանրեց և գոյացած հիւթը

ներարկեց շունի մը : Յաջորդ օրը նոյն գործողութիւնը ըրաւ տասներեք օրուան մէջ չորցած ողնածուծով և այսպէս շարունակեց ներարկումները մինչեւ որ վերջինը ի գործ դրաւ նոյն օրը մեռնող ճագարին ողնածուծով : Տասներչորս ներարկումներէն վերջ, անասունը կը վարժուէր ժահրին և չէր կրնար հիւանդութենէն վարակուիլ : «Երկու շուն կ'առնեմ, կ'ըսէր Բասթէօր, երկուսն ալ կ'ստղած շունէ մը խածնել կուտամ : Մին կը պատուաստեմ, իսկ միւսը սոսակ պատուաստի կը թողուի : Պատուաստածը կ'ազատի, իսկ միւսը կը մեռնի : Բայց ի՞նչպէս պիտի կրնամ փորձել մարդուն վրայ :»

Բայց գիտունը զօրաւոր կամք մը ունէր, առաջին փորձը իր անձին վրայ պիտի ընէր երբ 1885 Յուլիս 6ին, իր աշխատանոցը բերին հնը տարեկան փոքրիկ ալզասցի մը, Ժոզէֆ Մայսթէր անունով : Հայրը տղուն հետ եկած էր. խեղճ տղեկը դպրոց գացած միջոցին կատղած շունէ մը խածուած էր : Չեռքերուն և երեսին վրայ տասներչորս վէրքեր կային : Այնքան կը տառապէր որ դժուարութեամբ կը քալէր : Նշանաւոր Վիլթիան որ խորհրդակցութեան ներկայ էր, ըսաւ թէ՛ տղեկը անկասկածօրէն կատաղութենէ պիտի

մեռնէր և Բասթէօրի համար պարտականու-
թիւն մըն էր իր պատուաստի առաջին փորձը
անոր վրայ ընել: Բասթէօր նոյն իրիկունը ա-
ռաջին ներարկումը ըրաւ և յաջորդաբար
շարունակեց մինչեւ տասներկորս ներարկում-
ները: Ժօզէֆ Մայսթէր առողջացաւ: Մարդ-
կութիւնը այն օրէն, ահաւոր աղէտէ մը
փրկուած էր:

Բասթէօր չէր մոռնար իր խնամած տը-
ղաքը: Դարմանումի ատեն անոնց շաքար և
խաղալիկ կուտար: Ապաքինումէ վերջ, երբ
հիւանդանոցը կը թողէին, անոնց գորովալի
նամակներ կը գրէր և կը խրատէր որ կեան-
քի ճամբուն մէջ միշտ աշխատասէր և պար-
կեշտ ըլլան: Իր աշխատութիւններուն և մը-
տածումներուն մէջ բարի հօր մը պէս կը սի-
րէր պզտիկները և այդ՝ իր ամենէն մեծ
փառքն էր:

ՏԱՂԱՆԴԻՆ ԳԵՐԻՇԻԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Բւսթէօնի տաղանդը ամբողջ աշխարհի վրայ կը ճառագայթէր : 1881 Ապրիլի մէջ, Լոնտրայի միջազգային բժշկական վեհաժողովին իբր պատուիրակ ներկայ եղաւ, և բացառիկ պատիւներու արժանացաւ : Ամենէն մեծ Անգղիացի գիտունները, Թէնտալ, Բաժէթ, Լիսթէր, իր մէթոտները ընդունեցին : Անգղիայէն վերադարձին, Պօլսօ գնաց ուսումնասիրելու համար դէղիկ *sténique* որ Սենեկայէն եկող Քօնկօնաւուն մէջ ծագած էր : Վարակուած հիւանդներուն քով կ'երթար իր փորձերը կատարելու համար, և պարապոյժամբերը քաղաքին մատենադարանին մէջ կ'անցնէր կարդալու համար նշանաւոր լեզուագէտ Լիթրէի գործերը :

1882 Ապրիլ 27ին, Ֆրանսական ակադէմիոյ անդամ ընտրուեցաւ Լիթրէի տեղ, որ դեռ նոր մեռած էր : «Անհունութեան» վրայ խօսած իր ընդունելութեան ճառը բուն ծափահարութիւններու արժանի եղաւ : Էրնէսթ Ռընան, նշանաւոր գիտունին ճառին արժանի գեղեցիկ պատասխան մը տուաւ ցոյց տալով մարդկութեան օգտին համար անոր ըրած բո-

լոր գիւտերը, որոնք մէյմէկ յաղթանակներ
էին :

«Բաւն մը կայ զոր կրնանք ճանչնալ ա-
մենեւն աշխատան կիրառումներուն մէջ,
բաւն մը որ միւլնոյն ստիճանով կը վե-
րաբերի Կաշիշի, Բասֆաշի, Միսիշ Անձե-
շոյի, Մօշիերի, բաւն մը որ կը կազմէ բա-
նաստեղծի վեհուրբիւնը, իմաստաստերի
խորուրբիւնը, պերճասիւսի կիւսաշք, գիտու-
նի կայսնութիւնը, բոլոր ճշմարիտ եւ գե-
ղեցիկ գործերուն յասուկ այդ հիւմը, այդ
աստուածային բոցը, այդ երկնային շուրջը
որ կը կենդանացնէ գիտութիւնը, գրական-
ութիւնը եւ արուեստը, մենք այդ բաւնը
ձեր մէջ գտանք. տաղանդն է այդ» :

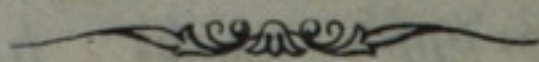
Էրնէսթ Ռընանի բերնէն այս բառերը մար-
գարիտներու նման դուրս կ'երնէին և կուգա-
յին Բասթէօրի գլխուն պսակ մը կազմել,
պսակ մը՝ հիւսուած անոր աշխատութիւննե-
րէն և անոր առաքինութիւններէն :

Բասթէօրի համար հանդէսներուն ամենէն
գեղեցիկը, և նշանակելին կը պատրաստուէր
իր ծննդավայր փոքրիկ քաղաքին մէջ, 1883,
Յուլիս 14ին, Տօլի մէջ կառավարութիւնը կը
հաստատէր աննշան փողոցի մը մէջ, փոքր
տունի մը վրայ ուր աշխարհ եկած էր Բաս-

Թէօր, տախտակ մը՝ որ ցոյց կուտար մեծ
գիտունին ծննդեան թուականը. այն օրը,
Բասթօր շատ յուզուեցաւ իր ծննդավայր
քաղաքին ըրած պատիւներէն և ցոյցերէն.
գիտութեան սիրովը խանդավառ, ընտանեկան
յարկի պաշտամունքին տակ, իր սրտին հա-
րտորութիւնները թափեց գեղեցիկ ճառի մը
մէջ իր ծնողքին ուղղուած .

«Մ հայր իմ եւ մայր իմ, ո՛ր ի՛նչ սիրե-
լի անհեօսացեալներս, որ այնքան համեա-
սօրէն ապրեցաք այս փոքր տունին մէջ, ե՛ս
ամէն ինչ ձեզի կը պարտիմ: Քայ մայր իմ,
դուն ինծի փոխանձեցիր ինչ որ սրտիդ բոլոր
եռանդները: Ե՛ս միշտ գիտութեան մեծու-
թիւնը միացուցի հայրենիքի մեծութեան
հետ, սի՛յն ազնիւ զգացումները դո՛ւն ինծի
ներշնչեցիր, եւ դո՛ւն, ո՛ր սիրելի հայր իմ,
ինչ կեանիք ինչ որ արուեստի շափ խիստ ե-
ղաւ, դո՛ւն ինծի ցոյց տուիր թէ՛ համբա-
րութիւնը ինչե՛ր կրնայ ընել երկար սրբ-
նութեանց մէջ: Ես ինչ կը պարտիմ ամե-
նօրեայ աշխատութեան մէջ տկունութիւնը.
ն՛չ միայն դուն ունե՛իր յարատեւութեան
ոգին որ կը պարտես օգտակար կեանքեր,
այլ ունե՛իր նա՛եւ մեծ բաներու եւ մեծ
մարդոց վրայ հիացումի կարողութիւնը:

Մի՛շտ վեր նայի՛ր, մի՛շտ աւելի՛ն սորվի՛ր, մի՛շտ
քարձրանա՛լու ճիգ ջնե՛ր, ահա՛ ինչ որ
դու՛ն ինձի սորվեցո՛ւցիր : Օրհնեա՛լ ըլլա՛մ,
սիրելի ծնողք իմ :

ԲԱՍԹԵՐԵԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

1870ի պատերազմէն վերջ, Բասթէօր փա-
փաք յայտնած էր իր սիրելի աշխատակից է-
միլ Տիւքլոյի, հաւաքուած տեսնելու իր բու-
լոր աշակերտները մասնաւոր հաստատութեան
մը մէջ իր տնօրինութեան ներքեւ : Տարիներ
վերջ, իր փափաքը իրականացաւ, շնորհիւ ընդ-
հանուր խանդավառութեան զոր յառաջ բե-
րած էր կատաղութեան դարմանումը : Միջազ-
գային հանգանակութիւն մը բացուեցաւ գի-
տութեանց Ակադէմիային կողմէն և մի քանի
ամսուան մէջ 2,586,680 ֆրանք հաւաքուե-
ցաւ : Բասթէօրեան հաստատութիւնը (ins-
titut Pasteur) հիմնուեցաւ Փարիզ, Տիւթօ
փողոցը, որուն բացման հանդէսը տեղի ու-
նեցաւ 1886 Նոյեմբեր 14ին, Հանրապետու-
թեան Նախագահ Սատի Բառնոյի ներկայու-
թեամբ :

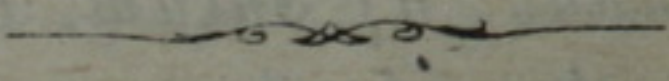
Քանձնախումբին գանձապահը, կրանչէ(*)
գեղեցիկ ճառի մը մէջ հռչակեց մեծ գի-
տունին բոլոր աշխատութիւնները մարդկու-
թեան բարիքին համար: Մերունի Բասթէօր
գրեթէ հիւանդ, ազնիւ և բարձր խօսքերով
իր պաշտօնակիցին պատասխանեց.

«Ահա կառուցուած այն մեծ տունը
որուն համար պիտի կրնանք յսել թէ՛ չը
կայ հո՛ւն և քար մը որ վեհանաճն մտածուի
մը նշանն եղած չըլլայ: Բոլոր առաքի-
նութիւնները հո՛ւն եկած միացած են աշ-
խատութեան, այդ բնակարանը կառուցա-
նելու համար: Աւա՛ղ, խորիւն մէջամաղ-
ձոսութեամբ համակուած այս յարկէն
ներս կը մտնէ իւրեւ մարդ մը՝ ժամա-
նակէն պարտուած, որ այդու իր շուրջը
իւր վարպետներէն, իր աշխատակիցներէն
ն՛չ մի կը տեսնէ, ն՛չ Տիւմա, ն՛չ Բօլ Պէր,
ն՛չ Պուշէյ, ն՛չ Վիլլիքան, այլ զձեզ միայն
յո՛վս կը գտնէ, Սիւրէյի Կրանչէ, առաջին
ժամէն իմ խորհրդատու, եւ իմ մէթոս-
ներուս ամենէն բունն եւ ջերմ պաշտ-
պանը»:

(*) Տօթէօր Կրանչէ, անուանի բժիշկ, մասնագէտ ներ-
քին ախտաբանութեան եւ մանուկներու հիւանդութեանց:
Օրիքայ թէ զանգանի մէջ իր դասախօսութիւնները նշանաւոր
եղած են.

Բասթէօր իր երազած տունը կը մտնէր «կեանսիէն պարտուած», ըստ իր բացատրութեան, բայց բոլորուած շորժօն աշխատաւորներէ, ամէնքն ալ իր աշակերտները, որոնք հաւատարիմ իր մէթոտներուն և սկզբունքներուն, պիտի շարունակէին իր բարերար գործը, իւրաքանչիւրն իր գիտական կարողութեանը և տաղանդին համեմատ :

Բասթէօրեան հաստատութիւնը որ իբր առաջին տնօրէն ունեցած է նշանաւոր գիտուն Էմիլ Տիւքլօ, ճառագայթեց ամբողջ աշխարհի մէջ : Նմանօրինակ հաստատութիւններ հիմնուած են Ռուսիոյ, Թուրքիոյ, (*) Իտալիոյ, Պրագիլիոյ, Արժանթինի, Թունուզի, Հնդկացիներ, Մարոքի և Քամպօճի մէջ :

(*) Պոլսոյ Բասթէօրեան աշխատութեան արդի տնօրէնն է Բրօֆէսօր Տօքթոր Բէֆիք պէյ որ մանրէարանութեան ուսուցիչ է նաեւ Կայսերական Բժշկական Վարժարանին մէջ : Համակրելի Տօքթորը Բասթէօրեան հաստատութեան մէջ աշխատած է :

ՄԵԾ ՄԱՐԴՈՒ ՄԸ ՎԱԽՃԱՆԸ

Կաթուածի առաջին հարուածները տկարացուցած էին Բասթէօրը: Իր ձեռքերը իրենց նախկին ճկունութիւնը չունէին այլեւս, ինչ որ շատ կարելի էր իր գիտական փորձերուն համար: Ուղեղը սակայն իր գործունէութեան մէջ էր. երեւակայութիւնը տակաւին վառ էր. նոր գիւտեր կ'երազէր . . . բայց կ'զգար թէ պէտք էր հրաժարիլ իր աշխատութիւններէ՞, քիչ մը հանգստանալու համար: Իր նախատագրին կը համակերպէր առանց գանգատելու: Ուրախ էր տեսնելով որ իր աշակերտները և աշխատակիցները կը շարունակէին իր մէթոտները: Տօքթոր Ռու կեղծմաշկի պատուաստը կը գտնէր. Տօքթոր Եէրսէն ժանտախտի միքրոպը երեւան կը հանէր: Ամէնքն ալ իր շուրջը կը գործէին իրենց կարողութեանը և ճաշակին համեմատ, գիտութեան և մարդկութեան համար:

Իր մէթոտներուն վրայ հիմնուած այդ գիւտերուն և աշխատութեանց շրջանին մէջ, Բասթէօր Իւռէմիի տագնապներ ունեցաւ: Իբր բարի քրիստոնեայ մը, իր բոլոր ցաւերուն հանդուրժեց: Իր աշակերտները երբէք իրմէ չէին բաժնուեր: Մեծ վարպետը ո՛չ

միայն զանոնք իր գիւտերովը հրապուրած էր, այլ նաև իր սրտի յատկութիւններովը :

1895, Յունվարի առաջին օրը, բարևութիւններ նշաններ ցոյց տուաւ իր շուրջը եղողներուն : Այն օրը, իր բոլոր աշխատակիցները կրցաւ իր ներկայութեանը ընդունիլ : Սիրելի բարեկամի մը այցելութիւնը զինքը անպատում ուրախութեան մէջ ձգեց :

Աղերսանտր Տիւմա իր սենեակը կը մըտնէր, ձեռքը բռնած վարդերու փունջ մը, աղջկանը հետ :

«Նոր տարիին հետ, ձեզի կը բերեմ իմ բոլոր մաղթանքներս, ըսաւ անոր նշանաւոր հեղինակը :»

Բասթէօր որ տասներկու տարիներէ ի վեր ամէն հինգշաբթի Ակադէմիայի նիստերուն ներկայ կը գտնուէր Տիւմայի հետ, շատ յուզուեցաւ իր պաշտօնակցին այս անկեղծ շնորհաւորութիւններէն և անոր այցելութիւնը արեւի ճառագայթի մը նմանցուց որ մեզի յոյս և հրշանկութիւն կուտայ մեր տխուր վայրկեաններուն մէջ :

Նոյն տարին նշանաւոր ծերունին վերնէօվ-Լէթան գնաց գիւղական կեանքին մէջ կազդուրուելու համար : Բայց իր վիճակին մէջ բարևութիւն մը չէր տեսնուեր : Բասթէօր

մահունան կը սպասէր, և սակայն միշտ կը
ջանար իր տառապանքները ծածկելու իր
ընտանիքէն և իր աշակերտներէն: Իրիկուն
մը երբ առանձին մնացած էր իր թոռնե-
րուն հետ, չի կրցաւ յաղթել իր յուզումին,
զանոնք թելերուն մէջ առաւ և սկսաւ համ-
բուրել, աչքերը արցունքով լեցուած: Եւ
երբ տղաք զարմացած իրենց մեծ հօրը կը
նայէին:

— Սիրելի տղաքս, կ'ըսէր Բասթէօր, կու
չամ. որոշիւտէս ա՛նկէ պիտի բաժնուիս:

Սեպտեմբեր 27ին, Ուրբաթ, կէսօրէ վերջ,
Կարչի երէցը Բասթէօրի քով կանչուեցաւ,
վերջին հաղորդութիւնը տալու համար: Յա-
ջորդ օրը, ժամը չորսին միջոցները, մեռաւ
կարճ հոգեվարքէ մը վերջ:

Իր մահը տիեզերական սուգ մը եղաւ:
Աշխարհի ամէն կողմէն ցաւակցական հեռա-
գիրներ լլկուեցան Բասթէօրեան հաստատու-
թեան որ իր տաղանդաւոր հիմնադիրին մահ-
ուամբը ամէնէն մեծ կորուստը կ'ընէ:

Բասթէօրի յուղարկաւորութիւնը պետա-
կան ծախքով կատարուեցաւ 1895 Հոկտեմ-
բեր 5ին: Մեռելական հանդէսը Նօթր Ծամ-
եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ Փէլիքս Փօրի
նախագահութեամբ, ժողովրդեան հոծ բազ-
մութեան մը ներկայութեան:

Մեծ գիտունին գերեզմանը կը գտնուի
 իր հաստատութեանը մէջ, որուն համար գետ-
 նափոր նկուղ մը շինուած է՝ ճարտարապե-
 տական գեղեցիկ հրաշակերտ մը, արժանի իր
 անունին և համբաւին : Իր փառաւոր դամ-
 բանին շատ մօտ, գիտունները իր տաղանդէն
 ներշնչուած, կը շարունակեն իր բարերար
 գործը, գիտութեան և մարդկութեան օգտին
 համար :

«Երջասնիկ է այն մարդը, ըսած է Բաս-
 թէօր ուր իսէալ մը ունի եւ անոր կը հնա-
 գուսնի» : Բասթէօր իր ամէնէն բարձր և մա-
 քուր իտէալն ունեցաւ, գիտութեան, առաքի-
 նութեան և բարութեան իտէալը և իր ամբողջ
 կեանքին մէջ անոր հնազանդեցաւ : Իր բոլոր
 մտածումները, իր բոլոր գործերը, այդ իտէա-
 լին ցոլքերովը լուսաւորուեցան : Տառապող
 մարդկութեան համար աշխատեցաւ ան : Իր
 ամէնէն մեծ յաղթանակն է այդ Աղեքսանդր
 Մակեդոնացիէն և Նաբօլէոնէն աւելի մեծ
 եղաւ : Բասթէօր աշխարհի սիրեց եւ իր
 փառքը արցունք մը թափել չի տուաւ :

